

“POST” SÖYLEMLER VE TARİHİN DEĞERSİZLEŞMESİ

Ertan Eğribel-Ufuk Özcan

Son yıllarda tarihyazımı örneklerine baktığımızda tarihçiliğin klasik yöntem ve paradigmalarının zorlanarak belli bir dönüşüme maruz bırakıldığı göze çarpıyor. Bu dönüşümü en başta yerel ve mikro tarih çalışmalarında, arşive girmeksizin yapılan sözlü tarih çalışmalarında, etnisite/kimlik eksenli tarihyazımında, spesifik tarihyazımında (bisikletin, kahvenin, kitabın vb. tarihi), feminist bakış açılı tarihyazımı denemelerinde, kültür tarihi çalışmalarında, popüler tarih eserlerinde görüyoruz. Tarihyazımının dil itibarıyla şiir ve edebiyatla, genel olarak sanatla buluşarak, iç içe geçerek kuru akademik üsluptan kurtulması da bir başka dikkat çeken husus.¹ Postmodernleşmenin bir sahnesi olarak güncel edebiyat da fantazma, po-

¹ Bu açıdan iki başarılı örnek verebiliriz. Makro perspektifli bir tarihçi olmasına rağmen Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi (İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007)*, [Timaş Yayınları, Çev. Güneş Ayas, İstanbul, 2011, 540 s.] adlı kitabında, Türkiye'nin iki yüz yıllık modernleşme tecrübesini modern Türk edebiyatının gelişim seyriyle birlikte ele almakta; genel tarihsel çerçeveyi yorumlarken bireysel öykülere, anekdotlara ve edebi metin örneklerine de başvurmadan çekinmeyen yaratıcı bir tarihyazımı gerçekleştirmektedir. Bir diğer eser, Cemal Kafadar'ın *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken (Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun)* [Metis Yayıncılık, İstanbul, 2009] adlı kitabı da Osmanlı tarih yazıcılığı alanında çığır bir eser. Yazar, arşivde geçen titiz ve uzun uğraşlarının yanı sıra, tarihin derinliklerinde kaybolup gitmiş şiirleri, şarkıları, tabirleri gün ışığına çıkararak incelikli tasvirlerle girişiyor ve klasik tarih yazıcılığının kökleşmiş kalıplarını oldukça zorluyor. Bunu yaparken, malzemesini klasik saray kroniklerinden devşirmekten ziyade, tekil ve öznel deneyimlere yöneliyor, kişisel mektup ve anılardan yararlanarak tarih yazıcılığını olağanüstü zengin bir dilsel anlatı üzerine bina ediyor. Bakışları siyasi otoritenin kurmaca üst-dilinden sıradan insanların dolaylı ve yalın diline çeviriyor. Bu girişimin olumlu yönünün, tarihi bir kesit hakkında bütünlüklü bir “imge” oluşturmak olduğu söylenebilir. Kafadar, tarihte tekil olanın da tümelin anlamlı bir parçası, hatta prototipi olabileceğini;

püler tarih ve tasavvuf modasından payını almakta. Bu süreçte edebiyatın olduğu kadar tarihin de üretilip reklamı yapılan, pazarlanan ve tüketilen bir meta hale gelmesi söz konusu. Bu yazıda, postmodern kuramcıların tarihe bakışındaki kritik unsurlar, tarihin ve tarihe ilginin güncelin gölgesinde anlamsızlaşması konusunda bir tartışma başlatıyoruz. Nihai yargılar ortaya koymaktan ziyade, tarihçilerin de katılımıyla zenginleşebilecek bir tartışma olmasını diliyoruz.

Tarihin postmodernleşmesi ya da postmodernizmin tarihin anlam ve içeriğini boşaltması, entelektüel düzlemde hepsi birbiriyle bağlantılı birtakım gelişmelerin sonucudur. Pozitivizmin ve Marksist tarihsel materyalizmin itibar kaybına paralel olarak yükselen modernite eleştirileri, postmodern akımların serpilmesi, postyapısalcı epistemoloji ve tarihin yapısökümü, postkolonyalist-çokkültürcü perspektifler, tarihin sonu yaklaşımı ve neoliberal küreselleşme söylemi “yeni bir tarih” algısının, daha uygun bir ifadeyle olumsuz bir geçmiş algısının kuramsal zeminini oluşturur. Bütün bu perspektif ve akımlar, çekinceli ve muğlak bir deyimde başvuracak olursak postmodern tarih anlayışının çerçevesini çizer. Aralarındaki farklılıklara rağmen tarihe yaklaşımlarında örtüşen noktalar barındırır. Bu örtüşme noktalarını genel bir çerçeve içinde ele alacağız. Tarihi ve modern tarihyazıcılığını sorgulayan “post” veya “neo” ön ekli yaklaşımları başlıca üç kategori içinde ele almak mümkün gözüküyor: 1. *Radikal eleştirel yaklaşım (Karşı-Tarih)*, 2. *Tarihin sonu yaklaşımı (Soncu Tarih)*, 3. *Eklektik-esnek yaklaşım (Yeni Tarih)*.² Her bir yaklaşımın özelliklerini ana hatlarıyla ele almadan önce, hepsinin modern tarihçiliğe (hem ulusal hem de evrensel tarihyazımına) ve tarihin bütünsel algılanmasına karşı ortak yönler içeren, birbirinden referansla beslenen ortak bir aşındırma ve reddiye stratejisi izlediklerini vurgulayalım. Öyle ki, bu yeni paradigma, yaklaşık otuz yıldır genel olarak toplum bilimleri üzerinde bir hayalet gibi dolaşarak, bir zamanlar genel kabul gören her şeyi sorguluyor, modern yöntem ve kuramları kemirip giderek daha geniş gedikler açmayı başarıyor. Bu arada kendisine -hem de akademi içinde- hegemon bir pozisyon kurarken toplum bilimlerinin ciddi bir kriz içinde bocalamasından da birinci derecede sorumlu. Postmodernizm adı verilen bu hayalet kurumlaşmış her şeye karşı reddiyeci bir pozisyon alıyor, meydan okuyor. Epistemoloji ve metodoloji düzleminde avangart bir yönelimi temsil ederken, modern bilimin olmazsa olmaz iddialarından biri olan nesnel bilgi ve hakikat anlayışını sarsmaya çalışıyor; her türlü politik ve entelektüel hiyerarşiyi, sosyal norm, kurum ve tasarımı, gele-

mazinin ruhunu keşfe yönelmek için duyguları, öznelliği de hesaba katmanın tarihçi için bir yordam oluşturabileceğini gösteriyor.

² Postmodern akımların tarihe yaklaşımları konusunda Pauline Marie Rosenau'nun *Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri* [Çeviren: Tuncay Birkan, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2004] adlı kitabının özellikle dördüncü bölümünden yararlandık. Yazarın söz konusu üçlü sınıflaması, her geçen gün gelişen literatürün bütünlüğü göz önünde bulundurularak farklı bakış açılarıyla tartışılabilir. Biz Rosenau'dan farklı bir terminolojiyi tercih ettik.

cek projeksiyonunu reddediyor. Bu radikal eleştirel yaklaşım, modernite ile ilgili birçok konuyu olduğu gibi, zaman, mekan ve tarih gibi temel konuları da tırnak içine alıyor. Foucault, Derrida, Deleuze gibi düşünürlerin her türlü total tarih anlatısını ve “insanlık tarihi” ni şüpheli kılan, özellikle de modern tarihi yapı-sökümüne uğratan bu tekil yaklaşım belirli açılardan, Fukuyama’nın gündeme getirdiği “tarihin sonu” teziyle ve “yeni tarih” akımıyla yakınlaşır; bazı açılardan da farklılaşır. Postyapısalcı kuramın bilinen temsilcilerinden sonra farklı yorumlar kazanan, belli yönleriyle postmodernizme de mal edilen radikal eleştirel yaklaşım, her türlü tarihsel metnin bir mit kaynağı, dilsel bir kurgu, iktidar yapılarıyla bütünleşmiş bir üst anlatı olduğunu öne sürer. Onlara göre tarih, kendine ait bir bütünlüğü olmayan, kesintilerden oluşan, sebep-sonuç ilişkisi kurularak kavranılamayacak, bugüne bağımlı bir “iktidar bilimi”dir. Bu nedenle radikal kuramcılarının çoğu, zamanı çizgisel ya da tarihsel bir sıralamaya tabi tutan bütün yaklaşımları reddederler; sonucun sebepten önce geldiğini öne sürerek tarihsel olayların sebep-sonuç bağıını koparırlar; tarihte zorunluluk ve yasa fikrinin yerine rastlantı ve düzensizliği geçirirler. Toplum bilimlerinin insanlığın durumunu iyileştirebileceği görüşüne karşı çıkarlar. Onlara göre, geçmişteki deneyimlerden yararlanarak bugüne ve geleceğe yön vermek anlamsızdır. Modern zaman ve tarih anlayışının baskılayıcı bir karakter taşıdığını, özneyi, iradeyi ve bir “insanlık” durumunu imkansız kıldığını öne sürerler. Çoğunun gözünde çizgisel, evrimsel ve ilerlemeci zaman anlayışı, iktidar yapılarının belirlediği teknik, rasyonel ve hiyerarşik bir kurgudan ibarettir. Modernizme özgü bu zaman algısı insanın ve onun bilincinin özgürleşme imkanını yok eder. Bu nedenle de, ölçsüz bir biçimde bugünü vurgulayan, geçmiş ve gelecek tasarımıından kopuk, oldukça muğlak ve kaotik bir zaman anlayışını ortaya koyarlar. Evrimsel zaman büsbütün reddedilince onu temel alan uzlaşım-sal tarihin üzerine de şüphe düşüyor, en temel sorunlar üzerinde bile konsensus imkanı kalmıyor. Postmodernistlerin bir temsil ve ilişkilendirme kaynağı olarak dili çözülmesi imkansız bir problematik haline getirmeleri de kolektif bilinci ve konsensus imkanlarını reddetmeleriyle ilişkili. Onlara göre, tarihte olup bittiği varsayılan veya iddia edilen her şey dille, söylemlerle bağlantılıdır; tarih anlatısının sınırlarını dilin kalıpları çizer. Tarihi, zihinsel ve dilsel olarak kurgulanmış bir ilişkiler kümesi olarak formüle ederler. Bu nedenle de tarihi ve modern tarihyazını kurgusunu mümkün mertebe ilga etmeye, ters yüz etmeye girişirler. Postmodernlerin rölativist zaman anlayışı nesnel bir tarihsel anlatı iddiasına dayalı modernist tarih kurgusuyla çarpıcı bir karşıtlık içindedir. Bugün toplum bilimlerinin çoğu disiplinde postmodern zaman anlayışı etkisini gösteriyor. Postmodernizm, modernist büyük anlatılara dair her şeyin sorgulanması girişimini temsil ediyor. Özellikle modernist zaman, mekan ve tarih anlayışına net bir karşı duruş sergileyen postmodernistlerin çığır açıcı yaklaşımları toplum bilimlerine de farklı bakış açıları olarak yansıyor. Tarihin gözardı edildiği, zaman ve mekan anlayışının tamamen farklılaştığı yeni bir toplum bilimleri paradigması gündeme geliyor. Fakat postmodernistler toplum bilimlerine

yeni bir açılım getirmeye çalışırken kendi aralarında da görüş ayrılıkları yaşıyorlar. Kimi noktalarda ortak bir bakış açısına dayanmalarına rağmen makro düzlemde uyuşmıyorlar. "Post" söylemlerin hepsi modernizme bir başkaldırı niteliğini taşıyor. Öne sürdükleri mekan-zaman-tarih yaklaşımlarının hiçbiri birbirinden bağımsız olarak düşünülemez. Kendi içinde tutarlı bir sistem çerçevesi oluşturmaya çalışmayan postmodernistlerin getirdiği yaklaşımlar, en azından Aydınlanmadan bu yana kurulmuş bütün evren ve insan algısını altüst edici niteliktedir.

Tarihle yüzleşme ya da tarihi yeni bir zaman anlayışı çerçevesinde oluşturma çabası içindeki birçok Batılı tarihçi Foucault'nun soykütüğü analizine elverişli bir esin kaynağı olarak başvurumaktadırlar. Evrensel veya kolektif değerler oluşturma çabasında olmayan, yerelliğe, dışlanmışlığa (mahkumun, delinin, aylağın vb.) ve süreksiz olana vurguda bulunan soykütüksel analizin yolu ise hep bugüne çıkıyor. Bugün, geçmişe ait bir perspektifle anlaşılacak istenmiyor; tam tersi geçerli, geçmiş bugüne feda ediliyor. Foucault'nun toplum bilimlerindeki çılgır açıcı etkisi merkez-siz bir tarihi ya da soykütüğü anlayışını öngörüyor. Soykütüğü, sürekli bir değişim ve hareket içeren tarihte, verilen mücadelelerin süreksizliğini ve iktidar mekanizmalarını dikkate almakta. Buna göre, tarihte söyleme bağlı olarak farklı yorumlar geçerlidir ve bu yüzden hakikati ele geçirmek bir yana, onu temsil etme iddiasında bulunmak bile mümkün değildir.

Modernitenin hükmünü sürdürdüğü XIX ve XX. yüzyıllarda üst-anlatılara dayalı bir dil anlayışı ve düşünce hakim iken, bireyler sadece net bir biçimde ifade edilmiş "büyük hakikat"e uygun söylemlerde bulunma yetkisine sahiptiler. Kesin, katı ve saf bir şekilde çerçevesi çizilmiş tarihe yorum getirmek bir "kirlenme"yi ifade ediyordu. Nesnel ve matematiksel kesinlik taşıdığına hükmedilen egemen bilimsel bilgi hakkında yorum yapmak, bilgiyi, binbir zahmetle ele geçirilmiş hakikati kirlenmek anlamına geliyordu. Adeta bir nevi kilise öğretisinde ifadesini bulan "tarihin yasaları" nı ihlal etmek, akademinin konformist mekanından aforoz sebebiydi. Tarihin dili sadece toplumsal hiyerarşinin en tepesinde seçkinler tarafından kurgulandığı için, aforoz yetkisi sadece onlar ve bağlı oldukları çıkarlar doğrultusunda suistimal edilebiliyordu. Postmodern yaklaşımlar ilk önce bu adil olmayan tutuma başkaldırarak "devrimci" bir tarzda sahneye çıktı. Bu avangard sahnede geçerli ilk kural, üst-anlatılara duyulan güvensizliğin ifşası oldu. Dil oyunlarını reddeden öncü Lyotard'a göre, tarihin kaderi, sırtını güce dayayarak evrensel bir hikaye anlatan zümrenin karizmasına bağlı olmamalıydı. Özellikle 1980'lerden itibaren postmodernist dil, o güne dek söylenmesi arzulan ama hep bastırılan şeyi söyleyen, cesur ve atak bir dil haline geldi. Modernitenin yakın geçmişine mesafe koyarak, dolu dizgin eleştirelilikle çağdaş dünyanın kavramlarını yaratmak gerekliydi artık.

Postmodern tarih kuramı hem bir disiplin olan tarihe yönelik bir eleştiri hem de diğer birçok toplumbilimi alanındaki akademik, yerleşik kalıpları reddeden bir yaklaşımdır. Başka deyişle tarih anlayışıyla ilgili söylenen birçok şey sosyoloji,

psikoloji, siyaset bilimi ve diğer toplum bilimleri için de geçerlidir. Bu haliyle bir, her ne kadar kendisi için büyük kuramlara ve üst-anlatılara karşı bir pozisyon belirlemiş olasa bile, kendisi bir büyük anlatı haline gelir. Böylece postmodernistlerin tarihin reddine ve zaman-mekan algısına dair görüşleri diğer toplumbilimleri için de karmaşık bir tablo ortaya çıkarır. Postmodernistlerin modern tarih anlayışı karşısında geliştirdikleri görüşleri şu şekilde sıralayabiliriz: Gerçek ve bilinebilir bir geçmiş, tarihçilerin nesnellik iddiası, akla başvurmaları ve kültürel ve düşünsel tarih mirasının gelecek kuşaklara aktarma eylemi kuşkulu bir hale gelmektedir. Bu bağlamda modernizmin tarihin nesnel dayanakları olduğu görüşü kuşkuludur. Çünkü tarihi bir olayın fizik bilimlerdeki bir nesne gibi tekrar gözlemlenebilmesi mümkün değildir. Aynı deneysel şartların şimdide yaratılması imkansızdır. Bu yüzden tarihin doğa bilimleri modelinde, bilimsel olarak incelenebileceği de iddiası da geçersizdir. İnsan ancak içinde bulunduğu durum hakkında nispeten sahil bir kavrayış geliştirebilir.

Radikal postmodernistlerin bir diğer önerisi de zamanı kronolojik ya da çizgisel bir gelişme olarak gören tüm anlayışların reddedilmesidir. Modern zaman anlayışının baskıcı olduğunu ve insan faaliyetlerini ölçerek onu denetim altına almayı hedeflediğini ifade ederler. Zaman, onlara göre kontrol edilemez, uzlaşım olarak belli bir yerde konumlandırılmaz bir süreçtir. Kolektif eylemle tarif edilen alternatif bir zaman anlayışını geliştirme noktasındaki zaafı tarihsel olayları neden-sonuç ilişkisi bağlamında açıklamalarına engel olur. Bir tarihsel olayı bir diğerinden ayırmak için bile zamansal bir öncelik ilişki kurmak gereklidir. Aynı şekilde, belli bir mekansal sınırlama da tarih anlayışı için gereklidir. Herhangi bir tarihsel olayın gerçekleştiği mekan ve koşullar da tarihsel durumun anlaşılması için önemli kısıtlardır.

Radikal kuramcılarının tarihin “varsayılmış, kurgulanmış bir gerçeği” yansıttığı yolundaki tezleri postmodernizmin belirsizlik bilinci yaratma stratejisine anlamlı bir örnektir. Öte yandan radikaller, insani müdahale ile tarihin akış yönünün değiştirilebileceği görüşüne de eleştirel bakmaktadırlar. Tarihin, hükmedici, ölçülebilir bir yöntemle başvurmakla anlaşılamayacağı yolunda hipotezler getiriyorlar ve tarihin salt Batı’ya (veya başka, belli bir merkeze) ait bir yaratım olmadığını ifade ediyorlar. Tarihin sona erdiği görüşünü bu şekilde meşrulaştırıyorlar. Tarihin evrenselci ve tekmerkezli bir biçimde kurulduğu iddiası karşısında geliştirdikleri bakış açıları bir nevi topyekun reddiyeye, alternatif sunmayan bir protestoya dönüşüyor. Postmodernizmin sızdığı tüm alanlarda sahte çoğula indirgeme tavrı, geçmişin ve geleceğin reddi, bugünü anlamada tarihin rolünün reddi üst düzeyde temellendirilememiş bir biçimde karşımıza çıkar. Reddedilen görüşün yerine yenisinin önerilmemesi de onun ürettiği paradokslardan biridir.

Radikallerin tipik özelliklerinden biri tarihle barışık olmamalarıdır. Beşeri ilişkilerde tarihi ikinci plana iterler; tarihin gelişiminde kolektif güçlerin, maddi şartların rolünü inkar ederler. Zaman onlar için evrimsel ve homojen değil, eşitsiz ve

çok katmanlıdır. İnsanın iradesinin ürünü olarak görmedikleri tarih, düzenli değil rastlantısaldır. Radikal postmodernistler tarihsel materyalizmin mirasının kesin reddine yönelik argümanlar geliştirirler. Modernleşme projesini ve Batı düşüncesinde genel geçerliliğe sahip olan “hümanizma”, “evrensellik”, “özgürlük”, “dayanışma”, “akıl” gibi kavramları yadsırlar. Takındıkları bu tutumu sistemleştirirken benimsediği ilkelerse, mutlak değerlere tutunmak yerine yoruma açık seçeneklerle karşı karşıya gelmekten çekinmemek, gerçeği olabildiğince yorumlamak, belli bir zaman ve mekanın sözcüklerini kullanmak ve bir kurgusal bir hakikat söylemi inşa etmek yerine metinler arası ilişkilerden hareketle belirsiz, kesintisiz, karşıt ama bu karşıtlıkta bile iddiasız bir tarih anlatısı inşa etmektir. Bu bağlamda zaman, mekan ve tarih kavramları hakkında tek ve mutlak doğrunun egemenliğine karşı çıkarak, bu kavramlara yüklenen anlam ve işlevleri sorgularlar.

“Tarihin sonu” söyleminin savunucuları ise, toplumu sürüklemeye yönelik ideolojik dayatmaların, ütopyik tarihsel kurguların sonunun geldiğini iddia ederler. Modern zaman anlayışının üretkenliği tetiklemek için bir baskı mekanizmasına dönüştüğü, aslında onun bir insan yaratısı olduğu, bu yüzden de belirsiz ve göreceli olduğu düşüncesi hakimdir. Bu çizgisel ve amaçlı zaman görüşünün yerine ise bağlantısız ve düzensiz bir zaman görüşü yerleştirirler. “Tarihin sonu” yaklaşımı postmodern bakış açısıyla pek çok noktada örtüşür. İki görüş de tarihi yorumlarken üst anlatıcılar tarafından ortaya konan bakış açısına karşı çıkar. Tarihin Marksist-materyalist açıklamasını her iki görüş de reddeder. Yine, her iki yaklaşım da ekonomik sorunlarla ilgilenmez, geleceğe ilişkin öngörülere rağbet etmezler. Kültürün, dilin ve bilincin merkeziliği konusunda ortak bir tutum sergilerler. “Tarihin sonu” kuramcıları radikal eleştirel kuramcılarla ideolojilerin, mesihçi arayışların, kurtuluş için verilen mücadelelerin sona erdiği konusunda uzlaşırlar. “Tarihin sonu” yaklaşımı ile radikal postmodernistlerin tarih anlayışı ortak özellikler sergileyip ortak çelişkiler barındırır. Mücadele motivasyonunu ortadan kaldırmaları, mücadele için belli bir coğrafyayı veya öncülüğü yadsımaları, Batı egemenliğini tartışma dışı bırakmalarını sağlar. Esnek kuramcılar mikro konular üzerine odaklanmayı sağlayacak düzenlemeler öngörürler; bütünden koparak parçaya odaklanmaları, her türlü evrenselci ve bütüncü anlayışı reddetmeleriyle ilişkili olarak değerlendirilebilir. “Tarihin sonu” söylemini benimseyen kuramcılara göre gelecek için doğru, yeni bir önermede bulunmak olanaksızdır. Başka bir deyişle, düzen sarsılmaz biçimde oturmuş, ideolojiler -en başta sosyalizm- yenilmiş, tüketim toplumu zafer kazanmış ve kapitalist sistem sabitlenmiştir. “Tarihin sonu”, Hıristiyan mitolojisinden türetilerek küreselleşme sürecinin meşruluk kazanması adına monte edilmiş, neoliberal ideolojiye mutlaklık kazandırılması girişimini ifade eder.

Esnek postmodernistler radikaller kadar eleştirel olsalar da tarihi yok etmek yerine onu biçimlendirmeyi savunurlar. Gerçeği arayan tarihin yerine, insanların gündelik hayat deneyimlerine odaklanan, mikro/tekil anlatıya geniş yer açan bir tarih anlayışını benimserler. Onların bu tutumunda, gündelik hayata odaklanan,

sıradanlığı yüceleştiren, tarihle kurmaca arasındaki farkı yok eden “Yeni Tarih” anlayışının etkisi vardır. Esnek postmodernistler de şüpheli radikaller kadar eleştireldir. Ancak onlar tarihin kuyusunu kazmaktansa onu yeniden yorumlamaya çalışırlar. Böylece karşımıza “Yeni Tarih” anlayışı çıkar. Bu anlayışın bir özelliği popülist olmasıdır. Tarihte önemli pozisyonlar elde etmiş kişilerden (hükümdarlar, saray mensupları, komutanlar, kahramanlar vb.) çok, sıradan insanların öyküsünü önemser. Yöneticilerin, büyük adamların, elitlerin değil, edilgen olanların bakış açısına vurgu yapar. Yeni Tarih anlayışı özel bir gerçeğe sahip olduğu iddiasında bulunmaz, tarih ile kurmaca arasındaki farkı siler ve hayat hakkında ikisinden de çok şey öğrenebileceğimizi savunur. Aslında tarihin sadece saraylarda oluşturulmadığına dair görüşler yeni değildir. Annales Okulu’nun kurucularından Braudel de savaşları, diplomasiyi, siyasi kişilikleri ve olayları konu edinen tarihi yüzeysel olmakla eleştirmişti. Ama aynı zamanda tarihin, farklı coğrafyalar ve olaylar arasında karşılaştırmalar yapması, bağlantı kurması gerektiğini ve bu bağlantının farklı disiplinlerle (ekonomi, coğrafya, demografya, sosyoloji, sosyal psikoloji) ilişkili kurularak gerçekleştirileceğini savunarak yeni bir çığır açmıştı.

Esnek postmodernistler radikal kuramcılarının modern tarih ürünleri karşısında hissettikleri sabırsızlığı paylaşırlar. Tarih, zaman ve mekan konusunda yaptıkları revizyonlar çoğu durumda yenilikçi bir biçimde toplum biliminin modern dokusuna yedirilebilir. Çoğu, Fransız postyapısalcılığının etkilenmelerine ve yeni bakış açıları geliştirmelerine rağmen modern toplum bilimlerinin klasik mirasını da tamamen reddetmezler. Bu açıdan daha eklektik bir yaklaşımı temsil ederler. “Yeni Tarih” anlayışından etkilenmişlerdir. Bu yeni çerçevede tarih, karizmatik otoritelerin (monarklar, aristokrasi vb.) savaş ve barış konusundaki hüküm ve iradelerinden ziyade, sıradan insanların, kurban edenlerden çok kurban edilenlerin, hoyratlığa maruz kalanların serüvenidir. Esnek postmodernistlerin bakış açıları, yaklaşımları radikallerinkinden daha ölçülü ve daha az tehdit edicidir, fakat aynı derecede eleştireldir. Tarih ile kurmaca arasındaki farkı kaldırıp, ikisinin de tarihyazımına katacağı çok şey olduğuna inanırlar. Tarihi tamamen yok etmektense, onu yeniden biçimlendirmeye çalışırlar. Ancak onların tarih anlayışı da hikaye anlatmak şeklinde biçimlenmiştir. Tarihe bakış açıları, tarihi yok etmeye çalışmadan yeniden biçimlendirmeye çalıştıkları için bir ölçüde kabul edilebilir. Esnek tarihçilerin yakın durduğu Yeni Tarih daha çok mikro anlatılara odaklanır ve bu mikro anlatıların yöntemi, hem tarihçinin durduğu yere, hem de nesnelliğe uzak bir anlayıştır. Yeni Tarih yazarları mikro-anlatılar icat etmeye bayılırlar. Gündelik hayatın bir parçası sayılabilecek her şey onların ilgi odağına girer. Örneğin Yeni Tarihçilerden biri için, “1930’ları anlamak için Mickey Mouse, Franklin Roosevelt’ten daha önemli ne olabilir?” Mikro tarih alanına odaklananlar kendilerince mağdurun dilini konuşurmaya çalışırlar. Yeni Tarih’in yönetici elitlerden ziyade yönetilen mağduru, ezenden çok ezileni konu edinmesi belli bir bakış açısını yansıtır. Foucault’nun soykütüğü de marjinal olana odaklanır. Aslında tüm bu yöntem arayışları, postmo-

dern durumun tarihi, bugünü ve gelecek nosyonunu bulanıklaştırmasıyla ilintili olarak okunabilir. Soykütük analizi de bugüne odaklanmış bir tarihtir, ancak dilin sınırlarını zorlama çabası akim kalacaktır.

Esnek-eklektik tarih yaklaşımını hegemonyacı söylemi meşrulaştıran ve keyfi evrenselci gerçeklik tanımlarını haklı çıkaran fabrikasyon bir üretim çabası olarak görmek mümkündür. Tarihi tamamen ortadan kaldırmaktansa yeniden biçimlendirerek kurtarmaya çalışmaları, onları çelişki dolu açıklamalara sapma riskinden kurtarır, ancak bu kez de tasvir malzemesine bolca yer veren bir hikaye-tarih anlayışına yönelirler. Tarih yazıcılığında efsaneler, fantastik öğeler, kalıpları zorlayan yeni dilsel oyunlar, yeni anlatım teknikleri revaç bulur. Bunlar da yeni tarihsel metnin popülerleşmesine imkan sağlar ve “pazarlama” başarısını artırır. Çoksatar eserlerin genellikle tarih ve tarihsel edebiyat türleri içinden çıkması hiç de şaşırtıcı değildir. Postmodern tarih anlayışına göre tarih edebi-söylemsel bir söylem alanından ibarettir ve tarih dediğimiz şey, tıpkı edebiyat metinleri gibi kurgulanan anlatıların alanıdır. Bundan dolayı tarih metni kesin bir dille reddedilir, yapı-söküme uğratılır. Buna göre tarihçiler, tarihi oluştururken bir dizi hakikat varsayımı yaratırlar; ancak bu varsayımlar tarihin kendisiyle örtüşmeyen, önyargılarla ve egemenlik tutkularıyla dolu bir üst anlatıdır. Radikal ve esnek postmodernistlerin tarih, mekan, zaman meselelerine bakışı, modernizmin evrenselci ve holistik anlayışına karşı yükseltelen itirazların tipik özelliklerini taşır. Tarihi tekçi, bütünsel ve büyük bir anlatı olarak inşa etmek yerine, geleneksel, mikro ve özel/tekil olanın aykırı serüvenine indirgemeye çalışırlar.

Daha geniş bir çerçevede baktığımızda, insanlık tarihinin yok sayılması genel olarak toplum bilimlerinin de yok sayılması anlamına gelmektedir. Çünkü toplum bilimleri genel bir tarih tasarımı olmaksızın, geçmişe dair bir hakikat arayışı içinde olmaksızın bilim olma niteliğini de taşıyamaz. Ancak postmodernistler modernizmin kesin bilgi anlayışının yerine belirsizliği, determinist ve normatif bilginin yerine kaotik bilgiyi geçirmektedirler. Tarihi aşındırarak, geçmiş ve geleceği bugün kapsamında değerlendirmekte ve böylece toplum bilimlerini belirsizliğe ve bir kriz durumuna sürüklemektedirler. Halbuki tarih inkar edilerek kurtulması gereken felaketlerden ibaret değildir. Rastgele bir tarihsellik de söz konusu değildir. Bugün, dünün iyi-kötü tecrübeleriyle örülmüştür. Tarihin bütün olarak reddedilmesi olumlu tecrübelerin de reddedilmesi anlamına gelir. Geçmişsiz bir bugün ve gelecek düşünilemeyeceği gibi, beşeri varlıklar da yolunu bulamaz. İnsanlığı belirli bir noktaya taşıyan, geçmişin tecrübeleri ve koşullarıdır. Tarihte ve toplumların yaşamında süreksizlikleri öne çıkararak tarihin bütünlüğünü reddetmekle birlikte, postmodernistlerin tarih ve toplumların serüveni karşısında bu olumsuz tutumlarını tutarlı bir şekilde temellendirdikleri söylenemez. Çoğu postmodernist modern zaman anlayışının baskıcı olduğunu ve insan yaşamını denetleyip ve kısıtladığını öne sürmekle yetinir. Tarih karşısındaki tutumları, klasik ve modern tarih anlatısını büyük ölçüde tersyüz etme çabasının ötesine geçmez. Eleştirel bir tavır sergilerler

ama getirdikleri eleştiriler büyük ölçüde sözden ibaret kalır; modernizme alternatif bir dünya tarihi perspektifi getiremezler. Postmodern bir tartışmada kazanan tarafın olmaması bu durumla ilgilidir.

Postmodernistler modern zaman kavramını da eleştiriye tabi tutarlar. Modern çizgisel tarih, sınırları ve yöntemi belirli, rasyonel olarak kurgulanmış, modernizmin ilerlemeci projesinin mantığını yansıtan bir tarih anlayışıdır. Batı-merkezli bir tarih anlatısına dayanması dolayısıyla da eleştirel itirazları hak eder. Bununla birlikte "post" söylemlerin çizgisel-kümülatif zamanı tamamen reddederek, bağlantısız, süreksiz, hizasız ve yasasız bir zaman anlayışını savunmaları da sorun teşkil etmektedir. Her şeyden önce, olaylar kronolojisine başvurmadan ısrarla sakınmaları tarihyazımı önünde bir engel oluşturur. Kronolojiye başvurmaksızın tarihyazımının nasıl mümkün olabileceği tartışmalı bir konudur. Tarihteki sayısız olayların anlamlandırılabilmesi, sonsuz karmaşanın belirli bir düzen içinde anlaşılır kılınması için kronoloji bilgisine ihtiyaç vardır. Aksi halde tarihteki olayları yerli yerine oturtmak mümkün olmayacaktır. Olaylar arasında belirli bir neden-sonuç bağlantısının kurulabilmesi için, en azından kronolojinin dikkate alınması ve dönemleştirme yapmak gereği vardır. Aksi durumda tarihin bir bilim olma niteliği de riske girecektir. Postmodernizmin modern tarih anlayışını red gerekçeleri kaotik bir insan-tarih-kozmos anlayışını beraberinde getirecektir. Halbuki tarih, bizlerin kişisel arzu ve irademizden bağımsız bir akıştır; yaşanmış olayları bugünden değiştirme imkanımız bulunmamaktadır. Bu noktada Baudrillard'ın sorduğu soru anlamlıdır: Tarihin belirli bir zaman diliminden memnun değilseniz, bu, o dilimi yoksaymamız ya da bütünüyle reddetmemiz için bir gerekçe oluşturur mu? Şüphesiz, bu soruya verilecek cevap, tarihe reddiye düzenlerin gerekçelerinden daha mantıksal olabilir.

Postmodernistlerin savları toplum bilimlerinin genelinde büyük açmazlar doğurmuştur. En başta, tarihe ve topluma bugüne aşırı bağımlı bir pencereden baktıkları, her durumda indeterminizm ilkesine bağlı oldukları ve insanlığın bütününe ilgilendiren bir gelecek vizyonu önermedikleri için klasik bilim anlayışından kopmuşlardır. Kronolojiyi ihmal etmekteki ısrarları da ayrı bir sorundur. Halbuki kronolojik zamana başvurmadan, tarihçilerin mutlaka kurmak zorunda oldukları neden-sonuç ilişkisini kurmak da mümkün olmayacaktır. Çünkü neden-sonuç ilişkisi kurabilmek için zamansal öncelik-sonralık mantığını gözetmek ilk kuraldır. Tarihi ve zamanı tanımlayabilmek için bir başlangıç ilkesinin mutlaka olması gereklidir. Bu başlangıcın olmadığı yerde "köken bilinci" ya da "kolektif kimlik" anlamında tarih de anlamsızlaşır.

Toplum bilimlerinin tarihsellikten kolayca soyutlanması mümkün gözükmesine de, postmodern düşünürlerce çizgisel zamanın reddedilmesi uzlaşımın tarihin tartışılmasına yol açmıştır. Postmodernler, uzlaşımın tarihi yargılamak, tarihçiyi gerçeğe götürecek olan bir geçmiş kaydının bulunup bulunmadığını ya da bulunup bulunamayacağını, böyle bir kayıt olsa bile onu "okuyacak" olan tarihçinin nesneliliğinin ne ölçüde mümkün olacağını sorgularlar. Bu yönde dönen tartışma-

lar gerçekten de ilgi çekicidir; tarihin nasıl çıkarlarca, çıkar gruplarınca şekillendiği, nesnelliğin mümkün olamayacağı noktasında uyarıcıdır. Radikal postmodernistler tarihi, modern Batı ülkelerinin mit kaynağı, mevcut ideolojilerin destekçisi bir araç olarak görürler. İnsan ve toplum ilişkileri içinde tarihin nedenselliğini sorgularlar. Tarih ister ilerleyen, çizgisel bir zamanın anlatımı olsun, isterse anlık bir zamanın temsili, hakikilikten yoksun ve samimiyetsizdir. Tarihin ideolojilerin destekçisi olduğu, nesnelliğe aykırı bir tarzda belgelendiği vb. gibi gerekçeler akla yatkındır; ancak kronolojiden tamamen kopmuş, geçmişe sırtını dönmüş bir tarih anlayışının geçerliliğinden söz etmek de mümkün değildir. Tarihsel zamanın kişisel, göreceli ve muğlak bir kavram haline gelmesinin her şeyden önce toplumsal bilinci bulanıklaştıran, bakışı tekilleştiren, tarihe karşı direnme imkanlarını ve ütopyaların gerçekleşme şansını yok eden, olumsuz bir yönü vardır.

Postmodernistlerin, modern tarihi tanımlarken geçmişte yaşanmış birçok tarihsel olay arasından “seçilen” bazı olayların romanı anımsatan “yazınsal” bir düzen içinde aktarıldığını, tarihsel metinlerin gerçeği temsil etmediğini öne sürmeleri tarihyazımını şaibeli ve itibarsız kılacak niteliktedir. Tarihçi (ve tarihsel bilgi) ile nesnesi arasındaki bağı kökünden kopartırlar. Bu açıdan, özelde tarih alanında genelde toplum bilimlerinde yaygın bir epistemolojik krize yol açtıkları iddia edilebilir. Onlar sahip olunan tek sonsuzlukla, bugünle ilgilenmektedirler. Tarihe ilişkin net bir bakışlarının olmaması güncel olana aşırı bağımlılıkları dolayısıyladır. Postmodern söyleme başvuran düşünürlerin modern tarihe yönelik getirdikleri eleştiriler temelinde, bütünlükten yoksun, farklı yargıları tarihi bulanıklaştıran bir nitelik gösterir. Araştırma alanı olarak tarih, resmi kayıtlara, yazılı ya da sözlü kaynaklara dayanır. Tarihsel bilgi, geçmişteki olaylara ilişkin kayıtların güncel kaygılar çerçevesinde yorumlanmasıyla meydana gelir. Tarihe dair çıkarımlarda bulunmak, tarihte meydana gelen olayların zaman-mekan bağlantısı gözetilerek ele alınmasını gerektirir. Tarihin bir bilim olarak önümüze koyduğu yöntem, bazı küçük farklılıklara sahip olsalar da genel olarak benzer nihilist yaklaşımlar sergileyen postmodern kuramcılarının tarih-zaman-mekan anlayışına ve sunduğu yönetime taban tabana zıttır.

Postmodern kuram modern tarih tasarımının, modern bilginin ve bilimin radikal bir eleştirisini temsil etmektedir. Ancak amaçlanan, ulaşılmak istenen daha sağlam ve hakiki bilgi değildir; modernizmin evrensel ve sabit ilkelerinin geçersizliğini göstermektir. Hedeflenen ne olursa olsun, toplumu düzenleyen yapısal unsurlar göz önünde bulundurulacak olursa, postmodernistlerin tam olarak düzen karşıtı olmasa da onu sorgulayan tutumları eleştiriye açıktır. Epistemolojik belirsizliğe yaslanan çoğu postmodernist zaman zaman kendisiyle de çelişki içine düşmekten kurtulamamaktadır. Bu bakımdan postmodernizm, her şeyin sonunu ilan ederken kendi konumunu sorgulamayan, flu bir tarihsel sistem içinde nereden gelip nereye gittiğimizi gösteren “zihinsel haritalar”dan yoksun kuramsal bir bakış açısı olarak görülebilir. Postmodern yaklaşım, dönüştürmeye yeltendiği her kuramsal sistemin tarihselliğinde yatan pozitif anlamı yok etmekte, çözüm sunmaktansa çözümü bu-

lanıklaştırmaktadır. Postmodernlerin, tarihsel birikimden ancak bilim-kurgu, fantezi ya da gerçek dışı (sürreel malzeme itibariyle) olarak yararlanması da bir sorun teşkil etmektedir. Bu bakış açısının toplum bilimleri üzerindeki olumsuz yansımalarından birisi de tarihsel ve toplumsal varlığın bütünlüğünü kavramamızı gitgide daha da güçleştirmesidir. Bütün post yaklaşımların temel zaafı, geçmiş ve geleceği muğlaklaştırmaları ve sahip olduğumuz tek sonsuzluk olarak şimdiiyi işaret etmeleridir. Şimdiye, yaşanan çağa atfedilen aşırı belirleyicilik, yaşamsal pratiklerde anın değerini öğütlemek, kapitalizmin tüketim ahlak(sızlığı)nı yansıtmaktadır.

İsimler değişse de, bazı yönlerden farklılaşsa da “post” söylemlerin yolu özünde oldukça basit bir ilkeye açılır: Bütünsel/büyük anlatıların reddi... Postmodernistlerin tarihsel zamanı çizgisel, doğrusal bir temsil olarak görmemelerinde haklılık payı vardır şüphesiz. Modern zaman anlayışının baskılayıcı, dışlayıcı, ezici doğasına karşı getirdikleri argümanlar da makul olarak görülebilir. Ancak modernizmin bütün kötülüklerine meydan okumak adına kaotik bir zaman görüşünü dile getirmeleri, bireyin ve toplumun içinde bulunduğu koşullara direnme imkanlarını minimmalleştirmeleri, nihai olarak, günümüzde dünyaya kontrolsüzce yön veren ve küresel tahribata yol açan hakim güçlerinin çıkarlarına hizmet eder. “Post” söylemler “sahip olduğumuz biricik sonsuzluk”la, bugünle ilgilenirken, geçmişte yaşanan deneyimlerden kazanabileceğimiz birçok değeri de çöpe atmaktadır. Halbuki postmodernizm her ne kadar modernist tarih, mekan ve zaman algısını reddetse de kendi oluşumunu tarihsel, zamansal ve mekansal evrime borçlu değil midir?

Değişen tarih anlayışı yeni neslin dünyaya ve tarihe bakış açısını da değiştirme potansiyelini taşımaktadır. Ulus-devletin hakim olduğu dünyada ulusal bir kimlik inşa etme çabasına tarihin bazı safhalarının hamasi bir dille ifade bulması eşlik ediyordu. Tarihte kahramanlık boyutunun vurgulanması olağan karşılanıyordu. Kendisini tarihin belli bir kesiti içinde bir anda destansı bir kişilik, bir Ulubatlı Hasan veya David Copperfield olarak bulan tarih öğrencisi, devletin yaratmak istediği “ideal, makbul yurttaş” tipi içinde yer alabiliyordu. Bugünse oturaklı sanılan her şeyin yerinden oynadığı, kimliklerin gündelikleşerek daraldığı, tekil ve anlık arzuların hakimiyeti altında ezildiği bir dünyada yaşıyoruz. Güven duyulan her şey, en başta da bireyi geçmiş ve geleceğe bağlayan kolektif hafıza sistematik bir tarzda boşaltılıyor. Sıradan bir insanın yıllar boyunca dünya algısını oluşturan değerlerin, inançların, bilgilerin anlamsızlaşıp geçersizleşmesini sağlayan görünmez bir düzenek işliyor. Tarihin ve kolektif hafızanın içi boşalırken, aynı zamanda, gülünç bir biçimde, ataların utanç duyulacak karikatür figürler haline gelmesine kapı aralanıyor. Her şey bir film setini andırıyor. Bireyler mağdur, pişman ve ezik anti-kahramanlara dönüşürken, küresel sistem içindeki pasif yerlerini alıyorlar. Haber programlarında, sanal paylaşımlarda, bir film senaryosunda kendisinin neredeyse hiçe indirgenmiş olduğunu gördüğünde hayal kırıklığına uğrayan birey, aşına olduğu dünyanın altından çekildiğini hissiyle yaşamaya mecbur kalıyor, kendi içine kapanmayı tercih ediyor ya da küresel sistemin kendisine sunduğu dayanaksız,

kof hayallerin peşinde sürükleniyor. Tarihin üst-anlatısı anlamını yitirirken, birey kendisini son derece riskli bir yeryüzü sahnesine, tek başına fırlatılıp atılmış buluyor; hayatın kanlı bir reality show'a dönüştüğünü görüyor ve umutsuzca kendi sırasının gelmesini bekliyor. Anlık zevklerin peşinde koşturarak huzursuzluğunu bir nebze olsun bastırma uğraşı da nafiye. Birey, sadece birey değil, onunla birlikte toplum da, farkında olarak veya olmayarak modernitenin dayattığı "ideal tip" kimliğinden kurtulmaya zorlanarak "tarih"ten ciddi bir vurgun yiyor.

Tarihsel bakış açılarının daralması ya da değersizleşmesi, her şeyi metalaştıran, metalaştırdıkça anlamsızlaştıran mevcut dünya düzeniyle/ düzensizliğiyle yakından ilişkili. Mikro-tarihin, sözel tarihin, karşı-tarihin ön plana çıkmasını, geleneksel tarih anlatısının ve mitolojinin aşırı istismarını başka bir çerçevede anlamak pek mümkün gözüküyor. Sonu gelmeyecekmiş gibi gözükken bütün bu tartışmalar, ulusal ve evrensel tarihyazımının, Batı-merkezci tarihyazımının kriz içinde olduğunu gösteriyor. Makro-evrensel ve ulusal tarihe karşı mikro-yerel-tikel tarihin, arşivci-belgeci tarihe karşı sözel tarihin, Tarih'e karşı karşı-tarihin, "History"ye karşı "story"nin, tarihsel materyalizme karşı yeni tipte bir idealizm ve nihilizmin çıkarılması gerçekten düşündürücü. Bu bilinç kayması ve hafızasızlaşma muhakkak çözülmesi gereken karmaşık bir düğüm oluşturuyor.

Post-izmlerin tarih tasavvurları ile içinde yaşadığımız çağın ve toplumun özelliklerinin büyük ölçüde kesiştiği saptamasını da yapmak gerekiyor. Tarihin ve tarihyazımının sonunun geldiğine dair argümanlar geliştiren aşırı yorumcular tarihin birliğini, düzenliliğini kesin bir biçimde reddederek, aslında geçmişten hiç de "aydınlık" olmayan bugünü fetişleştirmiş ve geleceğe yön verme iradesini baltalamış oluyorlar. Yuvarlak bir tabirle "postmodernizm"in mantığı tarih, mekan ve zaman algısını kaygan bir zemin üzerinde yeniden kurarak, modern bakış açısıyla birçok düzeyde uyuşmaz, uzlaşmaz bir tutumu sergileyerek, fakat yoksadığı şeyin yerine herhangi bir şey koymayarak, dünyamıza anlamlı alternatifler önerme yolunu daha baştan kapatmış oluyor. Bilakis küresel kapitalizmin her şeyi öğüten zaman değirmenine su taşımış oluyor. Postmodernistlerin tarihin içini boşaltarak sürekli olarak bugüne yaptıkları atıf küresel hükümranlığın hoyrat uygulamaları açısından anlam kazanmakta ve belirli bir işlev görmektedir.

Bugün için asıl sorun, insanlığın aşırı bölünmüş, farklılaşmış yapısıyla, geçmişteki kolektif deneyimlerin sunacağı imkanlardan yararlanarak makus talihini aşma becerisini gösterip gösteremeyeceğidir. Bunun yolu da, dün-bugün-yarın bağı tutarlı bir biçimde yeni baştan tesis etmekten ve beşeriyeti asgari müştereklerde birleştirmekten geçiyor. İnsanlık tarihinin büyük bölümünü kaplayan kolektivist tecrübe ölmüş ise, onu yeniden diriltmeye çalışmak gerekiyor. Tabii ki sonsuz, kaygan bireylik durumlarını reddetmeden. Tarihte görülmemiş bir sömürü ve kapatılmışlık yaşayan, buna karşılık "tüm hayallerini gerçekleştirecek güce sahipsin" ideolojisiyle yetişen, hayatın her alanında otoriter uygulamalarla karşı karşıya bulunan yeni nesli palyaço gösterileriyle, nihilizm edebiyatıyla, sinizme mahkum

ederek ikna etmek mümkün müdür? Şüphesiz, önce hayatın tabiatına aykırıdır. O halde Foucault'yu çarpıtma pahasına söyleyelim: Nerede istismar, soysuzlaşma, bastırma ve aldatma varsa orada hakkaniyet bilinci, diriliş, direniş, uyanış da vardır. Çünkü tarihin kurulu zembereği hep böyle işle(mişti)r. Bir zaman sonra Şimdi'nin de bir tarih olacağı ve salt geçmişe değil, şimdi yaşadıklarımıza karşı da bir sorumluluğumuz olduğu unutulmamalı. Tarihi öznelerin (hükümdarlar, kitleler, kahramanlar, proletarya vs.) yapıp yapmadığı oldukça tartışma götürür bir konu, ama onu ümitsiz, bezgin, günün şartlarına teslim olmuş zihniyetli bireylerinin yapmadığı ve yapamayacağı aşikar gözüküyor.